

Галіна Гваздовіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ПАРЭМІЯ ЯК ТЭРМІН І ЯК СТЫЛІСТЫЧНЫ СРОДАК ВЫРАЗНАСЦІ Ў ТЭКСТАХ СМІ (на матэрыялах газеты «СБ – Беларусь сегодня»)

Калі мы заглянем у слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў В.С. Ахманавай, П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкага, Л.А. Антанюк, а таксама ў Лінгвістычны энцыклапедычны слоўнік пад рэд. В.М. Ярцавай, то вынесенага ў заглавак нашай працы тэрміна *парэмія* не знойдзем. Справа ў тым, што першапачаткова *парэмія* – гэта элемент богаслужэння, набажэнства. У блогу www.monclerjacketstyle.com адзначаецца, што *парэміі* – гэта ўрыўкі з кніг Свяшчэннага Пісання, якія чытаюцца падчас Вячэрні, Усяночнай і малебнаў. Парэміі ўтрымліваюць у сабе прароцтвы аб свяце ці хвалу святому, памяць якому ўчыняецца. Выдатным тлумачальнікам парэмій быў епіскап Вісарыён (Нячаеў, 1823–1905 гг.). Ёсць нямала парэмій з Новага Запавету, але асноўнай першакрыніцай з’яўляецца Стары Завет. Напрыклад: 1. В начале **сотвори** Бог небо и землю. 2. Земля же невидима и не устроена, и тма верху бездны, и Дух Божий ношашеся верху воды. 3. И рече Бог: да будет свет. И бысть свет. 4.5. И виде Бог свет, яко добро, и разлучи Бог между светом и между тмою. И нарече Бог свет день, а тму нарече ночь. И бысть вечер, и бысть утро, день един [10, с. 1].

У Этымалагічным слоўніку Р.М. Фасмера, чатырохтомным Тлумачальным слоўніку Д.М. Ушакова і некаторых іншых слова парэмія мае толькі адно значэнне: (грэч. *paroimia*) – прытча (прыпавесць) – царкоўнае навучальнае Слова, месцы з Свяшчэннага Пісання, якія чытаюцца ў праваслаўнай царкве падчас службы. А.М. Чудзінаў у «Словаре иностранных слов русского языка» (1910 г.) піша, што парэмія ў перакладзе з грэчаскай мовы азначае **‘пословица’**, і далей тлумачыць, што гэта царкоўныя чытанні з якой-небудзь кнігі Старога Запавету, дзе гаворыцца аб прароцтвах, пераўтварэнні свята або даюцца ўрокі маралі. «Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений» (1999 г.) пад рэд. М. Абрамава прыводзіць наступныя сінонімы да *парэміі*: выслоўе, песнапенне, прытча (прыпавесць), урок.

Толькі ў другой палове XX ст. пачынаюць з’яўляцца навуковыя працы па мовазнаўстве, у назвах якіх фігуруе лінгвістычны тэрмін *парэмія*, у прыватнасці, артыкул Г.Л.Пермякова «К вопросу о структуре паремиологического фонда» (1975 г.), дзе выдзяляецца 24 тыпы парэмій. На-

рэшце, у «Словаре иностранных слов» (2004 г.) пад рэд. В.В. Бурцавай і Н.М. Сямёнавай чытаем: «Паремиология [гр. *paroimia* пословица + *logos* учение] – раздел филологии, изучающий пословицы, поговорки, приговорки, речения, изречения и др.» [6, с. 488]. Артыкул са словам парэмія ў слоўніку адсутнічае. У «Большом лингвистическом словаре» (2008 г.) В.Д. Старычонка ўжо змешчаны тры артыкулы з разглядаемым намі тэрмінам: 1. Паремии. 2. Паремиологические словари. 3. Паремология [7, с. 422–423], дзе адназначна акрэслена, што прадмет вывучэння парэміялогіі – прыказкі і прымаўкі. Такім чынам, моўныя адзінкі, якія доўгі час не знаходзілі агульнапрынятай характарыстыкі, набылі нейкую пэўнасць. Напрыклад, вядома, што даследчыкі Л.А. Булахоўскі, А.А. Рэфармацкі, М.М. Шанскі, Ф.М. Янкоўскі і інш. уключалі прыказкі і прымаўкі ў раздзел фразеалогіі, Б.А. Ларын, С.І. Ожагаў, А.Г. Руднеў – наадварот, выносілі за яе рамкі; В.У. Вінаградаў у першых працах адносіў прыказкі і прымаўкі да фразеалагізмаў, а ў кнізе «Русский язык. Грамматическое учение о слове» (1947 г.) не разглядаў іх у якасці фразеалагізмаў.

Аднак і сёння сярод лінгвістаў няма агульнапрынятага рашэння наконт статусу парэмій і іх жанраў. Калі ў слоўніках вызначыліся, што парэміі – гэта прыказкі і прымаўкі, то на ўзроўні навуковых прац назіраем іншае. У прыватнасці, В.І. Зімін у сваю кнігу «Пословицы и поговорки русского народа. Большой объяснительный словарь» (2006 г.) уключае не толькі прыказкі і прымаўкі, але і пагалоскі, прыслоўі (прыгаворкі), прыказкі (руск. *присказки*), загадкі, прыкметы, дражнілкі, лічылкі; М.Ф. Алефірэнка і Н.М. Семяненка ў рэфераце «Значение и смысл русских паремий в свете когнитивной прагматики» да прымавак, прыказак, прыкмет, загадак дадаюць яшчэ і расказы сноў.

Як уяўляецца, праблема ў тым, што парэміі ў вузкім значэнні тэрміна, гэта значыць прыказкі і прымаўкі, цесна звязаны з паняццем фразеалогія, якое таксама мае вузкае і шырокае значэнне. У адпаведнасці з такімі крытэрыямі, як звышслоўнасць, узнаўляльнасць, непадзельнасць плана ўнутранага значэння і незалежнасць яго ад кантэксту, адсутнасць канкрэтнага аўтарства (стварыў народ, народная мудрасць, душа народа) і некат. інш. прыказкі і прымаўкі магчыма разглядаць як фразеалагічны матэрыял у шырокім сэнсе. А ўжо сам «фразеалагічны матэрыял можна падзяліць на два вялікія класы на аснове фармальнага і адначасова семантычнага паказчыка, што характарызуецца як семантычная паўната ўстойлівага выразу. Пад апошняй разумеецца самастойны або несамастойны статус адпаведнага выразу, што знешне

праяўляецца ў афармленні яго ці з дапамогай закончанага сказа, ці выступленне яго толькі ў форме часткі сказа або ў выглядзе рэплікі, дадатку і інш. Калі, напрыклад, параўнаць два ўстойлівыя выразы *бабка надвое варажыла і ён прагнуўся чуць свет*, то выразна бачна, што першы з іх служыць самастойным выказваннем, другі – толькі часткай выказвання» [8, с. 27]. Таму і адрозніваюць фразеалагізмы на ўзроўні слоў (словазлучэнняў) і сказаў (апошнія – гэта прыказкі і прымаўкі, або парэміі), прэдыкатыўнасць якіх праяўляецца як на ўзроўні фіксацыі, так і функцыянавання [5, с. 105].

Структурная арганізацыя парэмій ў выглядзе сказа дазваляе ў пэўнай ступені фармальна аддзяліць прыказкі ад прымавак. Зазначаецца, што прыказка складаецца з дзвюх частак: першая – паведамленне пра каго-, што-небудзь, другая – павучальны вывад, які можна зрабіць з папярэдняга паведамлення: *Хочаш многа знаць, трэба мала спаць*. Прымаўка – устойлівы выраз без павучальнага вываду, але з гэтага выслоўя ён (ывад) лёгка падразумяваецца: *Зямля багацей за ўсіх*. На падставе гэтага В.М. Макіенка [3, с. 172–173] гаварыў аб магчымасці аб'ядноўваць менавіта *прымаўкі* з фразеалагізмамі і ўстойлівымі параўнаннямі. Некаторыя даследчыкі пры размежаванні прыказак і прымавак прапануюць улічваць яшчэ камунікатыўны і адначасова семантычны кампанент. Так, Р. Шкраба зазначае, што калі прыказка вучыць, уводзіць думку ў ступень усеагульнага правіла, настойвае на справядлівасці сцверджання і часта можа набываць форму вываду, загаду або адмаўлення, то прымаўка хутчэй за ўсё ўяўляе гатовае выслоўе для вобразнай эспрэсіўна-эмацыйнай ацэнкі [8, с. 8]. З іншага боку, У.І. Даль у «Пословицах русского народа» сабраў не толькі прыказкі, але і прымаўкі: На бога надейся, а сам не плошай [2, с. 6], Наука не пиво: в рот не вольешь [2, с. 287]; Дай всякому делу перебродить на своих дрожжах [2, с. 71], Время разум дает [2, с. 51]. І зараз прыказкі і прымаўкі многімі даследчыкамі аб'ядноўваюцца адным тэрмінам – *парэміі*.

Адносна нядаўна своеасаблівай пляцоўкай для вывучэння ўжывання моўных адзінак былі слоўнікі і ўзорныя творы мастацкай літаратуры. Сёння вельмі вялікая ўвага надаецца сродкам масавай інфармацыі, публіцыстычнаму жанру, які найбольш блізка знаходзіцца да размоўнага маўлення, а маўленне, у сваю чаргу, апошнім часам усё актыўней уздзеінічае на літаратурную норму. Норма рэфармуецца як у рускай, так і ў беларускай мовах, змяненні назіраюцца практычна на ўсіх узроўнях, але найчасцей мадыфікацыі закранаюць менавіта нормы словаўжывання і спалучэння слоў. Шырока распаўсюджваецца

аказіянальнае словаўтварэнне, фарміраванне фразеалагічных зваротаў (дакладней – адзінак фразеалагічнага тыпу) з агульнавядомых і ўжо крыху падзабытых спалучэнняў слоў. Прыказкі і прымаўкі, якія з'яўляюцца лютэткам «душы народа» і надаюць маўленню вобразнасць, выразнасць, экспрэсію і пэўную дакладнасць, вельмі часта сустракаюцца на старонках СМІ. Г.А. Вінакур справядліва заўважаў, што мова газеты наскрозь фразеалагізавана, таму што стандартнасць, перапоўненасць рознымі клішэ, тыпова газетнымі выразамі з'яўляецца неад'емнай часткай публікацый [1, с. 358]. У гэтым – спецыфіка маўлення газеты, яе тэкстаў.

Зыходзячы з вышэй азначанага, разгледзім некаторыя выпадкі ўжывання парэмій, якія сустракаюцца ў перыёдыцы. Звернемся непасрэдна да газетных тэкстаў і прааналізуем выяўленыя ў іх парэміі. Крыніцай ілюстравальнага матэрыялу стане для нас газета «СБ – Беларусь сегодня» (далей у тэксце пры спасылках – СБ). Гэта перыядычнае выданне выходзіць пяць разоў на тыдзень і ўяўляе сабою агульнанацыянальную масавую газету з універсальнай тэматыкай; тыраж на сёння – 414667 экзэмпляраў.

Аналіз газетнага матэрыялу за апошнія месяцы з пункту гледжання функцыянавання парэмій паказвае, што хоць колькасць паказчыкаў іх выкарыстання ў нязменным выглядзе вельмі нязначны, але яны ўжыты дарэчна і прыўносяць у тэкст эмацыйнасць і выразнасць. Так, прыказка «хорошо то, что хорошо кончается» [СБ, 16.01.2014] трапна падсумоўвае вынікі намаганняў беларускага педагога Ларысы Васілеўскай, якая «заставіла уважць законы Союзного государства». У артыкуле «Танк из песочницы» Ігар Елкаў, разважаючы пра так званае свята – Сусветны дзень знішчэння ваеннай цацкі, з горыччу зазначае, што знікаюць з магазінаў чамусьці цацкі «краснозвездных «ястребков» и Т-34... Однако свято место пусто не бывает, и теперь у потребителя есть богатый выбор: «Тигры», «Пантеры», Ме-109... с номерами и знаками принадлежности к конкретным полкам и эскадрильям, воевавшим против Красной Армии в 1941–1945 годах» [СБ, 25.01.2014]. Лепей і не скажаш: *свято место пусто не бывает...* «Черные дела не отмоешь добела» [СБ, 10.01.2014]. У інфармацыйным паведамленні І. Жабакрыцкага з такой трапнай назвай распаўядаецца пра тое, што і сёння выкрываюць і аддаюць пад суд тых, хто ў гады Другой сусветнай вайны меў дачыненне да масавых забойстваў мірных жыхароў, у прыватнасці ў Францыі.

Большасць жа парэмій ужываецца ў трансфармаваным выглядзе, у аснове чаго ляжыць так званая моўная гульня, інтэлектуальная

размінка. Мабыць, ва ўмовах жорсткага інфармацыйнага рынку, канкурэнцыі, барацьбы за чытача СМІ імкнучца да падачы інфармацыі ў найбольш яркай, прывабнай, запамінальнай форме. Непарыўны пошук «свежай» выразнасці, узмацнення экспрэсіі прыводзяць да непазбежнага абнаўлення моўных сродкаў. Здаецца, што выкарыстання парэмій у класічных формах і значэннях ужо недастаткова: патрэбны розныя пераўтварэнні, як структурныя, так і семантычныя. Х. Вальтер і В.М. Макіенка стварылі слоўнік сучасных варыянтаў і пераробленых рускіх парэмій, а таксама трапных выразаў, які назвалі «Антипословицы русского народа» (2005 г.). Гэта праца, канечне, патрабуе свайго аналізу, і ў першую чаргу выклікае цікавасць не сама назва, а менавіта слова *антипословицы*.

Асноўная частка трансфармаваных парэмій на старонках «СБ – Беларусь сегодня» выкарыстоўваецца ў загаловах, якія, як вядома, вельмі важны і адказны элемент публікацыі, таму што ў першую чаргу закліканы прыцягнуць увагу чытача. Нам падаліся заслугуючымі ўвагі наступныя: *Что упало, не пропало* [СБ, 04.01.2014], *В ложке меда – бочка пользы; Доброе слово и лошади приятно* [СБ, 10.01.2014], *Ломается, где тонко* [СБ, 09.01.2014], *«Туфельки» до «Оскара» доведут?* [СБ, 16.01.2014], *К матросам есть вопросы; Деньги любят порядок* [СБ, 15.01.2014], *Блеск и нищета вузовских рейтингов* [СБ, 17.01.2014], *К какой рубашке ближе кошелек* [СБ, 18.01.2014], *«Ямал» да удал; Давос и ныне там* [СБ, 23.01.2014], *У злой собаки сердитый хозяин; Журавель – больше, чем синица в руках; Хавай нос у Апанасяўскі мароз* [СБ, 24.01.2014], *Пчеле жизнь медом не кажется* [СБ, 29.01.2014]. Відавочна: пералічаныя фразеалагізаваныя адзінкі маюць, што называецца, свае прататыпы сярод класічных парэмій, з якімі суадносяцца як у структурным, так і ў сэнсавым плане. Пераўтварэння канструкцыі даволі складаныя па змесце, іх стварэнне патрабавала ад аўтараў тонкага адчування мовы. Большасць з наватвораў носіць іранічны характар, некаторыя нават паказваюць на непажаданыя факты з нашага жыцця, але тонкую ўсмяшку або развагу ці зацікаўленасць да матэрыялу пад гэтымі назвамі ўсё ж такі выклікаюць у чытача.

Такім чынам, можам зрабіць высновы, што парэміі, іх пераўтварэнне – дастаткова прадуктыўная з’ява на старонках газеты «СБ – Беларусь сегодня». У многіх выпадках з дапамогай *парэмій* ёсць магчымасць рэалізаваць у журналісцкіх заглавах інфарматыўны, ацэначны, эмацыянальны складнік паведамлення, наватворы дазваляюць засяродзіць і ўтрымліваць увагу чытача. Пытанне тэрміналагізацыі *парэмій* як моўнай адзінкі застаецца дыскусійным, як і асэнсаванне паняцця

фразеалагічнай адзінкі, хаця некаторыя зрухі ў бок канкрэтызацыі і назіраюцца. Працэсы, што адбываюцца ў мове, узбагачэнне яе новымі слоўнымі комплексамі і выразнымі сродкамі, якія, дзякуючы СМІ (у нашым выпадку друкаваным), уваходзяць у мову носьбітаў, патрабуюць з боку даследчыкаў усебаковага назірання і вывучэння, паколькі звязаны з агульнымі праблемамі маўленчага кантактавання.

Літаратура

1. Винокур, Г.О. Избранные работы по русскому языку / Г.О. Винокур. – М: Учпедгиз, 1959. – 492 с.
2. Даль, В.И. Пословицы русского народа / В.И. Даль. – М: ООО «Изд-во Астрель»: ООО «Изд-во ПСТ»; ЗАО НПП Ермак, 2005. – 734 с.
3. Мокиенко, В.М. Проблемы славянской паремиологии / В.М. Мокиенко // Славянская фразеология и паремиология в XXI веке. – Минск: Змицер Колас, 2010. – 308 с.
4. Плотнікаў, Б.А., Антанюк, Л.А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампэндый / Б.А. Плотнікаў, Л.А. Антанюк. – Мінск, 2003. – 672 с.
5. Савенкова, Л.Б. Русская паремиология: семантический и культурологический аспекты / Л.Б. Савенкова. – Ростов н/Д: Ростовский университет, 2002. – 240 с.
6. Словарь иностранных слов / Отв. редакторы В.В. Бурцева, Н.М. Семенова. – 2-е изд., стереотип. М.: Рус.яз. – Медиа, 2004. – 820 с.
7. Стариченок, В. Д. Большой лингвистический словарь / В.Д. Стариченок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 810 с.
8. Шкраба, І.Р. Крынічнае слова: беларускія прымаўкі і прыказкі / І.Р. Шкраба. – Мінск, 1987. – 286 с.
9. Научный блог о еде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://monclerjacketstyle.com>. – Дата доступа: 25.01.2014.